

В. С. Кравців

доктор економічних наук, професор, директор ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна, kravciv@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5618-0392>

П. В. Жук

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу регіональної екологічної політики та природокористування ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна, pzhuk@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4895-7752>

**ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ**

Анотація. Завдання з охорони навколишнього природного середовища від забруднень і досягнення екологічної безпеки з використанням методів економічного регулювання є однією з ключових складових Спільної екологічної політики ЄС. Авторами досліджено питання щодо ролі економічних інструментів у реалізації цілей екологічної безпеки. Розкрито місце екологічного оподаткування в податковій системі європейських країн, співвідношення екологічних податків і валового внутрішнього продукту, сумарних податкових надходжень держав – членів ЄС. На підставі аналізу структури й показників надходжень екологічних податків, а також розробленої матриці компаративності систем екологічного оподаткування в цих державах і Україні проведено порівняння європейської й вітчизняної практики податкового регулювання екологічної безпеки та зроблено висновки про необхідність наближення екологічної складової податкової політики нашої країни до європейської. Запропоновано шляхи вдосконалення економічного регулювання екологічної безпеки в Україні з урахуванням європейського досвіду й вітчизняних фінансово-економічних реалій.

Ключові слова: екологічна безпека, економічне регулювання, екологічне оподаткування, податкові надходження, європейська практика.

Рис. 6. Табл. 1. Літ. 15.

Vasyl Kravtsiv

Dr. Sc. (Economics), Professor, SI "The Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine, kravciv@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5618-0392>

Petro Zhuk

Ph. D. (Economics), Senior Research Fellow, SI "The Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine, pzhuk@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4895-7752>

**ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE
IN THE EUROPEAN DIMENSION**

Abstract. The authors examine the issue of the economic instruments' role in the achievement of ecological security goals. The place of environmental taxation in the tax system of European countries and the correlation of environmental taxes and Gross Domestic Product and total tax revenues of the EU Member States are outlined. The efficiency of the European practice of applying the tax leverages to stimulate economic entities activity based on environmental foundations of sustainable development is emphasized. The place of environmental tax in the Gross Domestic Product of Ukraine

© Кравців В. С., Жук П. В., 2020

and tax revenues is evaluated. The European and domestic practices of tax regulation of the environmental security are compared based on the analysis of the structure and indicators of environmental tax revenues and the developed matrix of the environmental taxation systems comparability in the EU Member States and Ukraine. The conclusions regarding the need to bring the environmental component of the tax policy in Ukraine to the European one are made. The ways to improve the economic regulation of environmental security in Ukraine based on European experience and domestic financial-economic realities are suggested. In particular, the paper suggests the following: to increase the environmental taxation rate with reduction of taxes related to basic economic activity results to avoid the threat of reducing the competitiveness of the domestic products; to include environmental components in calculation of the excise tax rates for fuel, electricity, motor vehicles, etc.; to impose the target use of environmental tax revenues in the amount necessary to implement programs and projects on environmental infrastructure development and achieve a high environmental security level.

Keywords: environmental security, economic regulation, environmental taxation, tax revenues, European practice.

JEL classification: H23, Q57.

В. С. Кравців

доктор економічних наук, професор, директор ГУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна

П. В. Жук

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ведучий науковий співробітник відділу регіональної екологічної політики і природопольовання ГУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ В УКРАИНЕ В ЕВРОПЕЙСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Аннотация. Задание по охране окружающей природной среды от загрязнений и достижению экологической безопасности с использованием методов экономического регулирования является одной из ключевых составляющих Общей экологической политики ЕС. Авторами исследованы вопросы относительно роли экономических инструментов в реализации целей экологической безопасности. Раскрыто место экологического налогообложения в налоговой системе европейских стран, соотношение экологических налогов и валового внутреннего продукта, суммарных налоговых поступлений государств – членов ЕС. На основании анализа структуры и показателей поступлений экологических налогов, а также разработанной матрицы компаративности систем экологического налогообложения в этих государствах и Украине проведено сравнение европейской и отечественной практики налогового регулирования экологической безопасности и сделаны выводы о необходимости приближения экологической составляющей налоговой политики нашей страны к европейской. Предложены пути совершенствования экономического регулирования экологической безопасности в Украине с учетом европейского опыта и отечественных финансово-экономических реалий.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экономическое регулирование, экологическое налогообложение, налоговые поступления, европейская практика.

Упроваджені в державах – членах ЄС та інших європейських країнах економічні методи досягнення екологічної безпеки уможливають реалізацію стратегічних екологічних завдань сталого розвитку, що викликає пред-

метну увагу до питань апроксимації методів економічного регулювання екологічної безпеки, використовуваних у вітчизняній і європейській практиці. В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС (глава 6) визначено орієнтири для реформування вітчизняної екологічної політики за європейським вектором. Зокрема, ст. 361 цієї Угоди передбачає співробітництво в низці сфер, включаючи екологічні збори [1]. Утім, у ЄС дотепер не розроблено уніфікованого підходу до застосування економічних методів управління екологічною безпекою, й держави-члени самі визначають належні інструменти та специфіку побудови системи екологічного оподаткування. При цьому аналіз європейської системи екологічного оподаткування загалом засвідчує її вагомий екологічний спрямованість у всіх країнах. Україна не є членом ЄС і не брала на себе зобов'язань щодо запровадження європейських інструментів економічного, зокрема фіскального, регулювання екологічної безпеки. Разом із тим, вочевидь низька результативність вітчизняних інструментів досягнення екологічних цілей та ефективність таких інструментів у ЄС зумовлює доцільність застосування європейського досвіду в Україні.

Питання екологічного оподаткування, особливості систем екологічних податків в Україні та інших країнах досліджуються в працях ряду вітчизняних науковців, таких як М. В. Андрієнко, В. В. Вамболь, О. О. Веклич, Т. В. Волковець, О. М. Гаркушенко, М. А. Голованова, С. М. Козьменко, Г. А. Ломовських, О. О. Труш, І. В. Шевченко [2–7] та ін. Однак не всі аспекти наближення вітчизняної системи екологічного оподаткування до європейської, а також забезпечення її ефективності, насамперед у частині запобігання екодеструктивному впливу господарської діяльності, розкрито повною мірою.

Отже, є потреба в подальших дослідженнях європейської та вітчизняної систем екологічного оподаткування, а також обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізму нарахування, розподілу й використання коштів екологічного податку в Україні, зважаючи на досвід ЄС і децентралізаційні тенденції в організації публічної влади в нашій державі, що й обумовило мету статті.

В цьому контексті варто зауважити, що завдання з охорони навколишнього природного середовища від забруднень та досягнення екологічної безпеки за допомогою методів економічного регулювання є однією з ключових складових Спільної екологічної політики (СЄП) у Європі, котра інституційно бере свій початок від конференції глав держав і урядів, що відбулася 1972 р. у Парижі [2, с. 2]. Дотримання низки принципів сучасної екологічної політики ЄС, зокрема принципу профілактики (запобігання) та принципу “винного”, згідно з яким витрати на усунення забруднення навколишнього природного середовища мають лягати на того, чия діяльність спричинює забруднення, забезпечується засобами економічного впливу. Принцип економічної відповідальності, що дістав назву “забруднювач платить”, схвалений у рамках декларації Ради ЄС і представників урядів держав-членів [8] та послідовно реалізується європейськими країнами в їхній податковій по-

літиці. Для дотримання цих принципів у ЄС впроваджено відповідні інструменти, зокрема екологічні мита й податки.

Екологічні податки слугують для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в царині охорони навколишнього природного середовища. Крім того, вони є фіскальним інструментом забезпечення фінансування програм, націлених на раціональне природокористування та збереження якості навколишнього природного середовища. Директорат із податків і митних зборів Єврокомісії поділив такі податки за сферою використання на сім основних груп: 1) енергетичні (на моторне паливо, на енергетичне паливо, на електроенергію); 2) транспортні (акцизи під час купівлі авто, щорічний податок на власника тощо); 3) плата за забруднення (емісії забруднюючих речовин у атмосферу та скиди у водні басейни); 4) плата за розміщення відходів (платежі за розміщення відходів на звалищах, за їх переробку й податки на низку спеціальних продуктів: упаковку, батареї, шини, мастила та ін.); 5) податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін середовища (речовини, котрі руйнують озоновий шар, і парникові гази); 6) податок на шумову дію; 7) платежі за користування природними ресурсами (переважно водою).

За цільовим призначенням екологічні податки поділяють на три групи. До першої відносять податки, які виконують фіскальну функцію: вони збільшують доходи, спрямовані не тільки на покриття витрат екологічного характеру, а й на поповнення бюджету. Друга група охоплює податки на покриття витрат; вони йдуть на відновлення навколишнього середовища (плата за забір води, розміщення відходів тощо). До третьої групи належать стимулюючі податки, покликані змінити поведінку суб'єктів, котрі завдають збитків навколишньому природному середовищу, тобто такі, що виховують ековідповідальність [7, с. 56].

У 2018 р. державами – членами Євросоюзу (ЄС-28) отримано надходжень від екологічних податків на суму 381 381,9 млн євро, з них від енергетичних податків (*energy taxes*) – 294 385,8 млн євро, транспортних податків (*transport taxes*) – 74 945,1 млн, податків на забруднення й ресурсних податків – роялті (*pollution & resource taxes*) – 12 051 млн євро [9]. Усього за 10 років (2009–2018) надходження від екологічних податків у ЄС зросли на 31,3 %, в т. ч. енергетичних – на 33,5 %, транспортних – на 24,9, податків на забруднення та ресурсних – на 19,9 %. У 2009 р. екологічні податки становили 2,36 % ВВП, і у 2018 р. цей показник дещо збільшився – до 2,4 % ВВП (рис. 1). Найвищим значення цього показника у 2018 р. було в Греції – 3,69 %, Данії – 3,63, Хорватії – 3,59, Словенії – 3,52 %; найнижчим – у Ліхтенштейні, менш ніж 1 %, Ісландії – 1,27, Ірландії – 1,56, Люксембурзі – 1,71 % (рис. 2).

У загальних податкових надходженнях за період 2009–2018 рр. частка екологічних податків трохи знизилася – із 6,34 до 6,12 % (рис. 3). При цьому в Латвії у 2018 р. вона становила 10,88 %, Греції – 9,49, Словенії – 9,35 %. Меншою від 5 % частка цих податків була лише в Ісландії, Німеччині, Люксембурзі та Швеції (рис. 4).

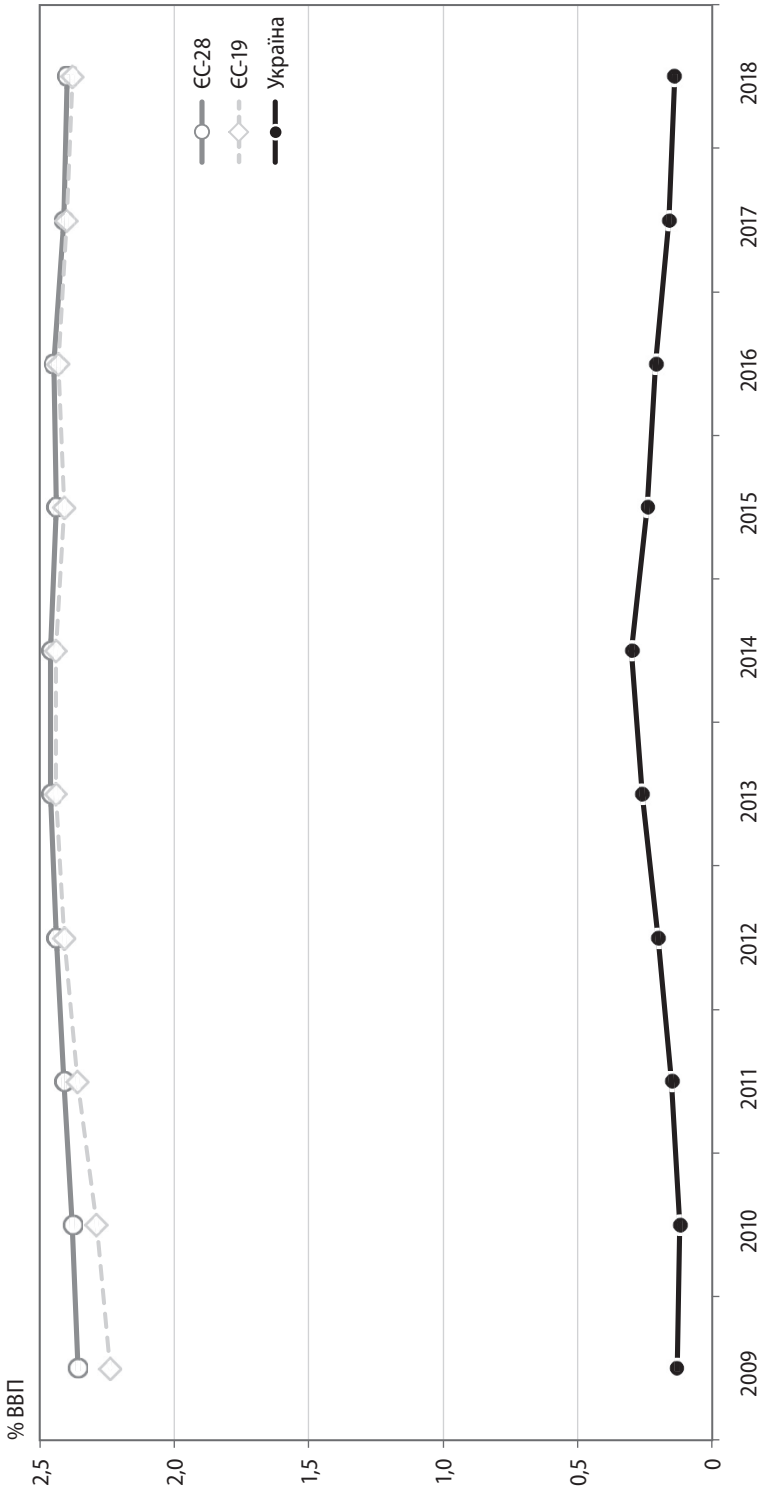

Рис. 1. Динаміка екологічних податків відносно ВВП у 2009–2018 рр.

Побудовано за: Environmental tax revenues. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_as_tax&lang=en; Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

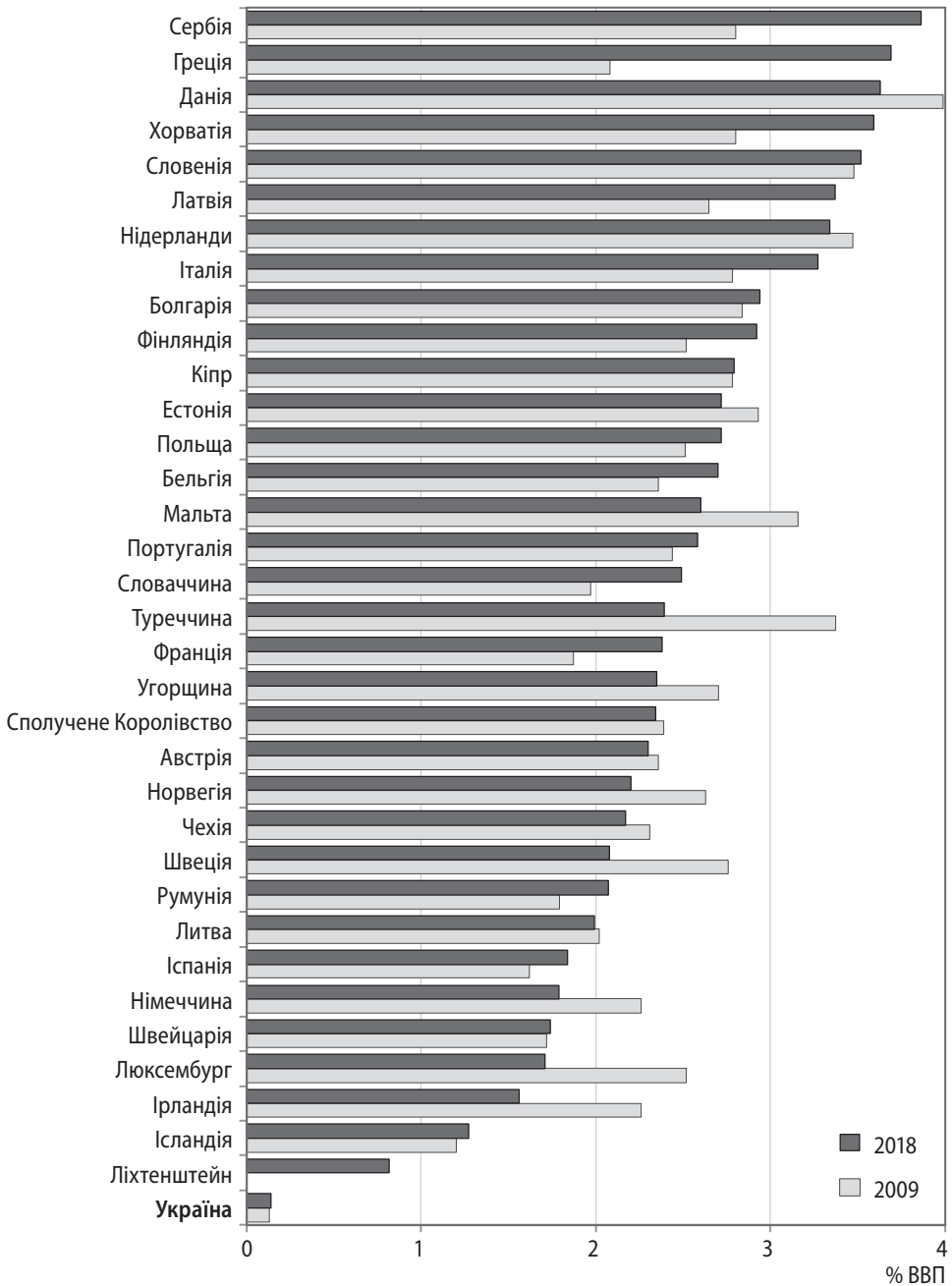

Рис. 2. Екологічний податок у країнах Європи та Україні в 2018 р. порівняно з 2009 р.

Побудовано за: Environmental tax revenues. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en; Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

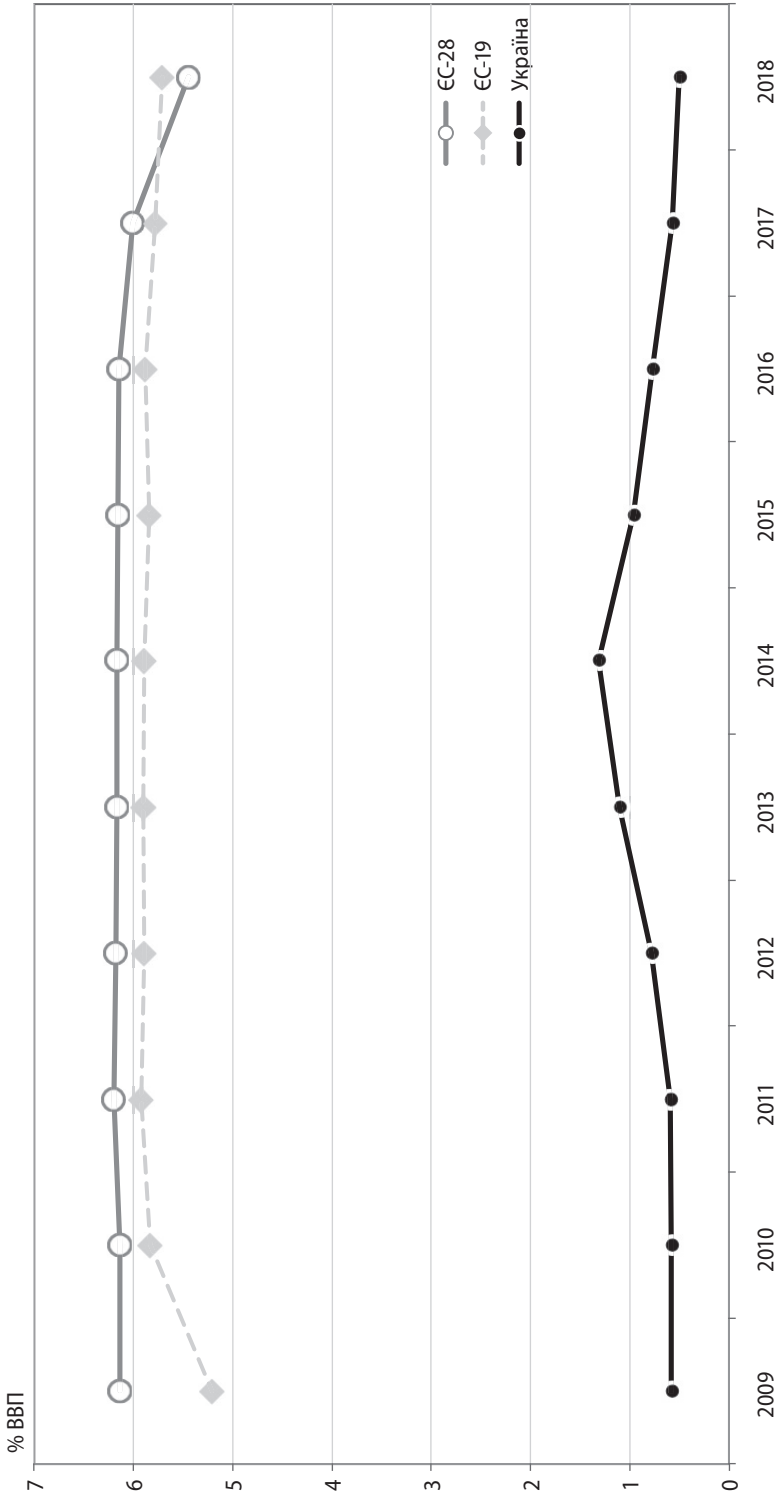

Рис. 3. Динаміка частки екологічних податків у загальних податкових надходженнях протягом 2009–2018 рр.

Лобудовано за: Environmental tax revenues. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=enp_as_tax&lang=en; Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

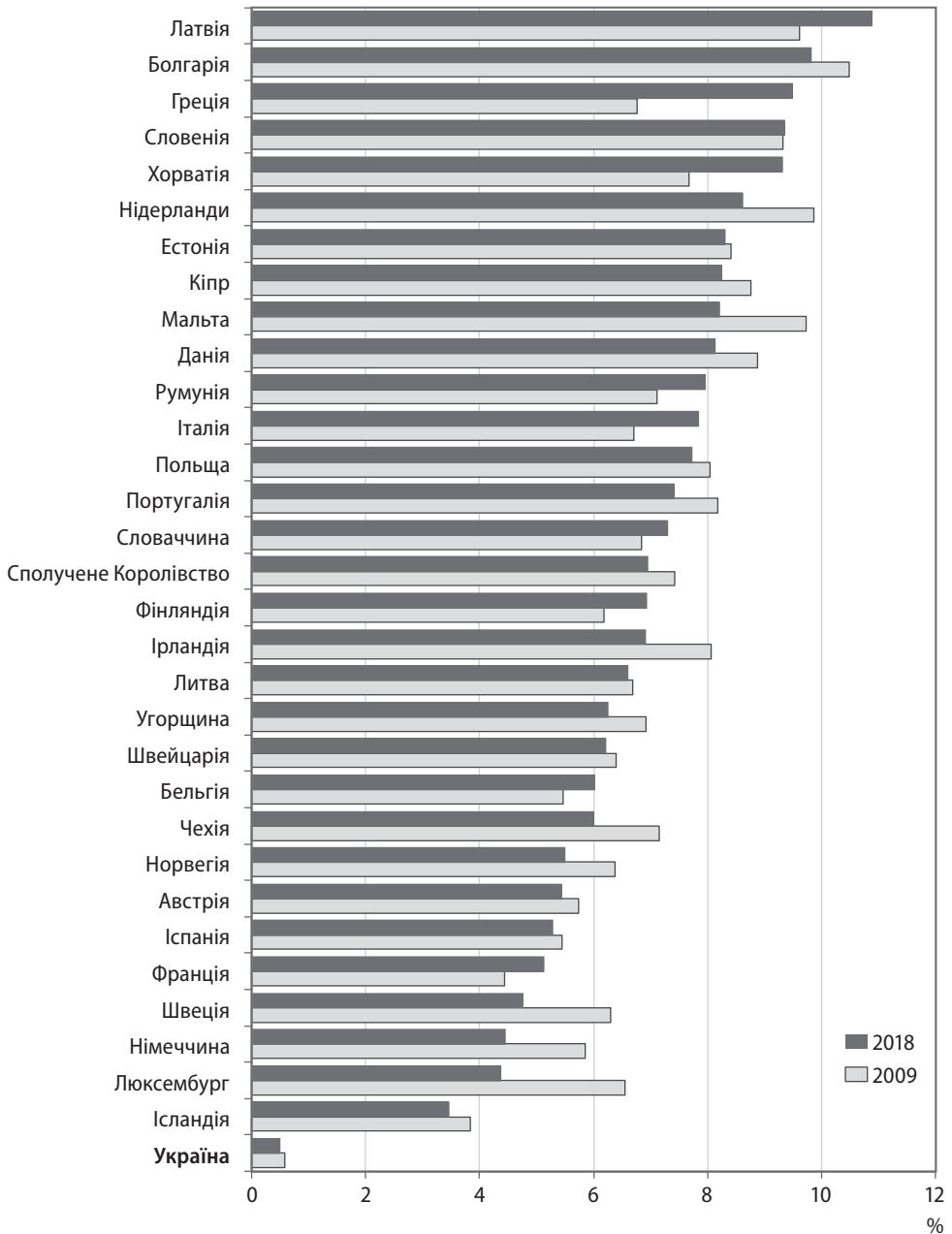

Рис. 4. Частка екологічних податків у загальних податкових надходженнях країн Європи та України в 2018 р. порівняно з 2009 р.

Побудовано за: Environmental tax revenues. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en; Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

Таблиця. Динаміка еколого-економічних показників в Україні у 2009–2018 рр.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млрд грн	913,3	1094,6	1302,1	1408,9	1522,7	1586,9	1988,5	2385,4	2983,0	3558,7
ВВП, млрд євро*	83,4	99,1	124,1	134,8	141,8	104,8	87,5	88,4	97,2	109,1
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	273,0	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,9	1016,5	1184,3
Податкові надходження, млрд грн	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6	650,8	828,2	986,3
Екологічні податки, млрд грн	1,2	1,4	2,0	2,8	3,9	4,8	4,9	5,0	4,7	4,9
Екологічні податки, % ВВП	0,13	0,12	0,15	0,20	0,26	0,30	0,24	0,21	0,16	0,14
% податкових надходжень	0,58	0,58	0,59	0,78	1,10	1,31	0,96	0,77	0,57	0,50
Бюджетні видатки на ОНПС**, млрд грн	2,5	2,9	3,9	5,3	5,6	3,5	5,5	6,3	7,3	8,2
Екологічні податки до бюджетних видатків на ОНПС, %	47,2	47,4	51,1	53,2	69,7	138,8	88,1	79,7	63,9	59,7

* Розраховано за середнім значенням офіційного курсу гривні на початок і кінець року.

** ОНПС – охорона навколишнього природного середовища.

Побудовано за: Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

Загалом екологічні податки посідають важливе місце в системі податкового регулювання країн ЄС та істотно впливають на процеси екологізації виробництва й життєдіяльності населення. Проте Україна за розмірами екологічних податків, їх місцем і значенням у податкових надходженнях помітно відстає від європейських держав: такі податки становлять менш ніж 1 % ВВП, а саме 0,13 % ВВП у 2009 р. та 0,14 % ВВП у 2018 р., а в загальній сумі податкових надходжень їх частка у 2018 р. дорівнювала 0,5 % (таблиця).

За сумою екологічних податків (майже 150 млн євро) Україна у 2018 р. випереджала тільки Ліхтенштейн (46 млн євро за чисельності населення 38,6 тис. осіб), поступаючись усім іншим державам – членам ЄС. Наприклад, Естонія переважала нашу країну за цим показником у 4,7 рази, Латвія й Литва – в 6–7 разів, Польща – в 90 разів (рис. 5).

Зазначимо, що на сьогодні екологічне оподаткування є дуже важливим, але не єдиним інструментом досягнення екологічної безпеки та реалізації відповідних завдань Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року “Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети”, схваленої Рішенням Європейського парламенту та Ради від

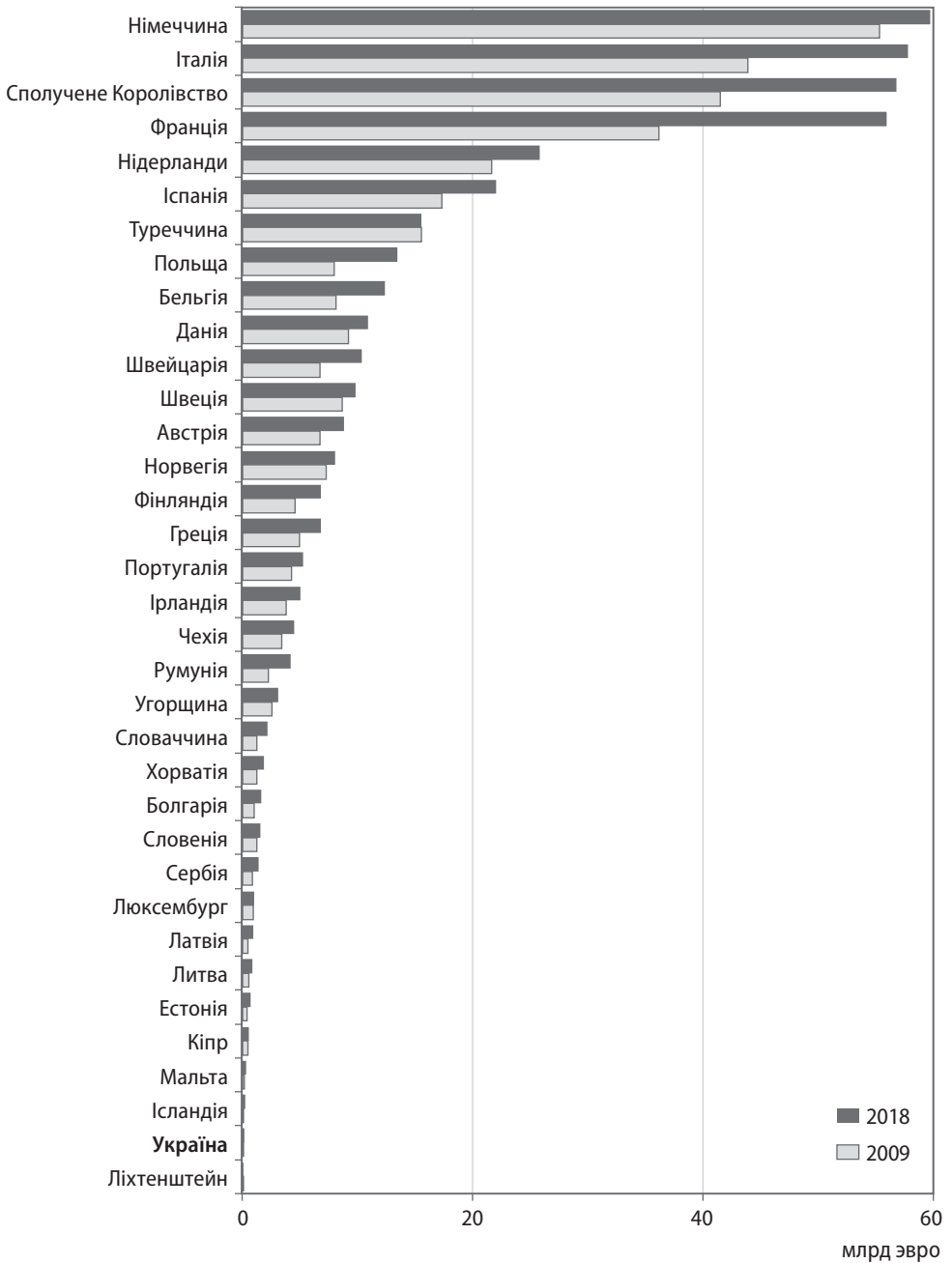

Рис. 5. Екологічні податки в країнах Європи та Україні у 2018 р. порівняно з 2009 р.

Побудовано за: Environmental tax revenues. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=enw_ac_tax&lang=en; Бюджет України 2010 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2011. 291 с.; Бюджет України 2013 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2014. 244 с.; Бюджет України 2015 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2016. 308 с.; Бюджет України 2018 : стат. зб. / М-во фінансів України. Київ, 2019. 309 с.

20.11.2013 № 1386/2013/EU, згідно з якою, зокрема, “Союз погодився стимулювати перехід до “зеленої” економіки та прагнути до абсолютного відділення економічного зростання від погіршення стану навколишнього середовища” [10]. Програмою також підкреслено важливість принципу запобігання в реалізації СЕП, а також таких принципів: вживання превентивних заходів; шкода, завдана навколишньому середовищу, повинна в першочерговому порядку усуватися в її джерелах; витрати має покривати забруднювач. Окрім того, наголошується, що цілі стосовно довкілля й клімату слід підтримувати належними інвестиціями, а кошти згідно з цими цілями треба витратити ефективніше. Серед інструментів, котрі допоможуть підприємствам і споживачам краще зрозуміти вплив їхньої діяльності на навколишнє середовище та регулювати його, вказано економічні стимули, ринкові засоби, інформаційні вимоги, а також добровільні засоби й заходи, які доповнюватимуть законодавчу базу та дадуть змогу залучати зацікавлені сторони на різних рівнях.

У перспективі можна очікувати подальшого підвищення частки екологічних податків, пов'язаних із охороною повітряного басейну, оскільки дедалі більшої ваги у світі та Європі набуває протидія змінам клімату. Єврокомісія, зокрема, ставить завдання перетворити Європу до 2050 р. на кліматично нейтральний континент. Нею започатковано громадські консультації стосовно нового Європейського кліматичного пакту. Результати громадського обговорення буде використано для уточнення параметрів згаданого документа ще до Конференції ООН з кліматичних змін, запланованої на листопад 2020 р. із місцем проведення в Глазго [11].

Разом із тим виконання зазначеного завдання вимагатиме чималих витрат. Очікується також збільшення екологічного податку за викиди парникових газів. Німецький інститут сонячних енергетичних систем (Fraunhofer ISE) опублікував доповідь “Шляхи до кліматично нейтральної енергетичної системи – Німецький енергетичний перехід у контексті соціальної поведінки”. Один зі сценаріїв, що обґрунтовується в доповіді, а саме “Достатність 2035”, передбачає цілковите припинення Німеччиною викидів вуглекислого газу (двоокису вуглецю, CO_2) до 2035 р. У результаті чисті додаткові витрати зростають до 3330 млрд євро. Отже, повне скорочення енергетичних викидів цього газу до вказаного року є дуже дорогим. Моделювання дало можливість оцінити розмір податку, котрий потрібно стягувати у зв'язку з викидами CO_2 (так званий вуглецевий податок), щоб компенсувати додаткові витрати в розглянутих сценаріях. За сценарієм “Достатність” розрахований розмір цього податку має найменше значення з усіх розглянутих сценаріїв – 50 євро за 1 т CO_2 [12].

Не всі держави – члени ЄС підтримують ініційовані Єврокомісією заходи й завдання. Наприклад, Польща, Чехія, Угорщина та Естонія на саміті ЄС заблокували ухвалення положень про намір досягти кліматичної нейтральності в ЄС до 2050 р., що вимагає подальшого доопрацювання проекту Закону про клімат [13].

Варто наголосити, що країни Європи застосовують різні види екологічних податків. Часто вони мають спільний об'єкт, мету й завдання, однак різняться за назвою. Транспортні податки, приміром, можуть справлятися як збір за паливо (Великобританія, Данія), акциз на автомобілі (Великобританія), збір на автошляхи (Македонія), плата за реєстрацію транспортного засобу (Литва, Словенія, Хорватія). До цієї самої категорії податків належать плата за утилізацію відпрацьованих мастил (Румунія), податок на затори (Гетеборг, Швеція) [7, с. 57]. Ініціативи ЄС стосовно уніфікації екологічних податків поки що не реалізовані [5, с. 13].

В Україні з 2019 р. істотно підвищено ставку податку за викиди двоокису вуглецю стаціонарними джерелами – до 10 грн/т (у 2018 р. – 0,41 грн/т), що може збільшувати надходження тільки вуглецевого екологічного податку до 4 млрд грн на рік. Однак загалом ставки за викиди забруднюючих речовин у атмосферу в нашій країні залишаються значно нижчими, ніж у державах ЄС. Зокрема, вуглецеве оподаткування (*Carbon Tax*) здійснюється в Норвегії, Фінляндії за ставками 52–65 дол. США, Швейцарії – 62, Данії – 26, Великобританії – 24 дол. Польща й Естонія початкову ставку вуглецевого податку встановили на рівні до 2 дол. США за 1 т CO₂ [14]. Вітчизняна ставка, яка навіть після підвищення сягає тільки 0,37 дол., є невисокою. Це стосується й усіх інших інгредієнтних ставок цього виду податку.

Загалом імплементація Україною європейської фіскальної політики досить складна, оскільки ідеологія екологічного оподаткування базується на принципах урахування безпосередніх шкідливих емісій, впливів на навколишнє природне середовище і здоров'я людини внаслідок господарської та інших видів діяльності й об'єктом оподаткування виступають обсяги шкідливих емісій. Тимчасом у країнах ЄС переважно застосовується принцип непрямого оподаткування, а об'єктом справляння екологічних податків є енергоресурси, електроенергія, транспортні засоби, певні групи товарів тощо. Екологічні податки включаються в ціну таких продуктів і послуг. Ставки й норми екологічних податків при цьому враховують шкідливість для довкілля та людини процесів виробництва товарів, їх використання, утилізації, зберігання.

Порівняння видів екологічних податків, котрі застосовуються в Європейському Союзі й в Україні, наведено на рис. 6.

Екологічні податки, виділені Директоратом з податків і митних зборів ЄС і також прийняті Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), кореспондують із трьома категоріями податків (екологічним, акцизним, рентною платою), передбаченими Податковим кодексом України в чинній редакції, та їх 12 видами, які виокремлені за об'єктами оподаткування. Однак природоохоронні критерії стосуються лише вітчизняних екологічних податків (п'яти видів: за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, розміщення відходів, утворення радіоактивних відходів, тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками) та

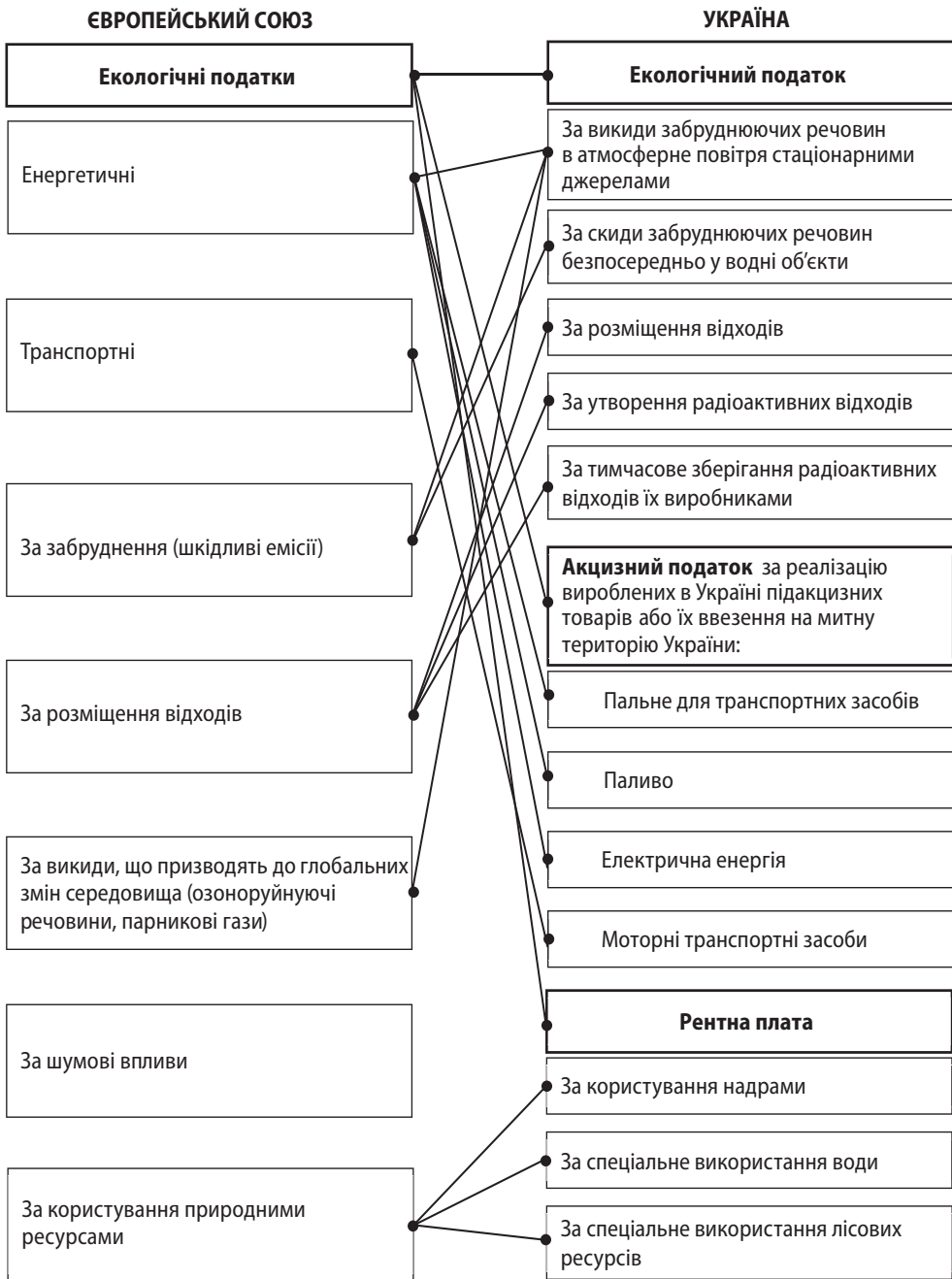

Рис. 6. Матриця компаративності систем екологічного оподаткування в державах – членах ЄС та Україні

Побудовано авторами.

певною мірою рентної плати трьох видів (за користування надрами, за спеціальне використання води, за спеціальне використання лісових ресурсів), хоча встановлена рентна плата фактично є фіскальним інструментом, а не екостимулюючим. Низькі ставки оподаткування нівелюють функцію екологічного податку як стимулятора екобезпечної діяльності. У свою чергу, акцизні податки, котрі кореспондують із енергетичними й транспортними податками ЄС і ОЕСР, в Україні встановлені виключно за фіскальними критеріями, і їхня екологічна функція не ідентифікується. Очевидно, що вітчизняна система екологічного оподаткування не забезпечує розв'язання завдань охорони довкілля та потребує вдосконалення.

Проведені нами порівняльні дослідження антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в транскордонних регіонах України й держав – членів ЄС засвідчили серйозний диспарат отриманих оцінок шкідливого впливу на довкілля між регіонами нашої та сусідніх країн. Зокрема, викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря в розрахунку на одного мешканця між сусідніми регіонами України й Польщі дуже різняться не на нашу користь: між Волинською областю України та Люблінським воєводством Польщі – в 4 рази; між Львівською областю й Підкарпатським воєводством – більш ніж у 10 разів. Така сама ситуація спостерігається за скидами забруднених стічних вод у поверхневі водойми. Показники по Волинській області перевищують показники по Люблінському воєводству в 6 разів; по Львівській області порівняно з Підкарпатським воєводством – більш як у 28 разів. Різниця між Польщею та Україною за ВВП погіршує еколого-економічні показники регіонів останньої. Так, викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на 1 тис. євро валового регіонального продукту в прикордонних регіонах України переважають такі викиди в сусідніх регіонах Польщі в 13–43 рази, а скиди забруднених стічних вод – у 15–74 рази [15].

Водночас у Польщі надходження від екологічного податку в десятки разів більші, ніж в Україні. Якщо довести суму екологічних податків відносно ВВП до показника Польщі, в нашій країні надходження від їх сплати мали б становити понад 2 млрд євро. За такого рівня екологічного оподаткування та цільового використання відповідних надходжень на заходи з охорони навколишнього природного середовища цілком можливо поступово ліквідувати наявну асиметрію екологічного стану території України й держав – членів ЄС.

Загалом удосконалення вітчизняної системи екологічного оподаткування з урахуванням європейського досвіду, на наш погляд, має відбуватися за такими напрямками:

- поглиблення екологізації всієї системи оподаткування;
- підвищення частки екологічних податків у загальних податкових надходженнях до європейського рівня – 5–6 %;
- зміна структури податкових надходжень: збільшення надходжень екологічних податків з одночасним зменшенням податкових навантажень за іншими видами податків, насамперед пов'язаних із результатами господарської діяльності;

– перегляд у бік підвищення ставок екологічного податку разом із включенням екологічних складових у розрахунок ставок акцизного податку за паливо, електричну енергію, моторні транспортні засоби тощо;

– забезпечення переважно цільового використання надходжень екологічного податку, їх спрямування до спеціальних екологічних фондів державного й місцевих бюджетів у зростаючих розмірах (наприклад, у перших три роки після перегляду ставок екологічних податків 30 % екологічного податку зараховувати до спеціальних екологічних фондів бюджетів, а 70 % – до загального фонду; в наступні періоди визначати частку зарахування екологічного податку до спеціальних фондів бюджетів відповідно до потреб фінансування природоохоронних програм і проектів). Такий підхід дасть можливість поєднувати фіскальну, інвестиційну й превентивну функції екологічного податку в Україні та запобігатиме значним (близько 50 млрд грн при доведенні частки екологічного податку в загальних податкових надходженнях до європейського рівня) разовим втратам загального фонду бюджетів за спрямування всіх його коштів до спеціального фонду;

– інституційне закріплення права суб'єктів господарювання на використання частини нарахованого екологічного податку для інвестування в природоохоронні проекти, погоджені в установленому порядку з центральними органами виконавчої влади у сфері екологічної безпеки.

Доведення частки екологічного податку в загальній сумі податкових надходжень до 5–6 % означає зростання їх суми більш ніж у 10 разів, що призведе до посилення податкового навантаження на підприємства, загрожуватиме зниженням їх конкурентоспроможності. Однак зменшення оподаткування, наприклад, прибутку підприємств цьому запобігатиме. Водночас такі зміни в системі оподаткування помітно посилять стимулюючу, природоохоронну роль екологічного податку.

Встановлений на 2020 р. розподіл екологічного податку між державним і місцевими бюджетами (45 % – загальний фонд державного бюджету, 55 % – спеціальні фонди місцевих бюджетів: 30 % – обласний, 25 % – сільських, селищних, міських рад та об'єднаних територіальних громад, окрім податку за викиди двоокису вуглецю, утворення й зберігання радіоактивних відходів, який у повному обсязі спрямовується до загального фонду державного бюджету), на наш погляд, також потребує коригування виходячи з характеру, ареалів поширення шкідливого впливу, прийнятних варіантів запобігання йому.

Насамперед доцільно змінити пропорційність зарахування коштів, передбачивши спрямування більшості надходжень від екологічного податку до місцевих бюджетів (75 %) для формування спеціальних екологічних фондів. Частку розподілу коштів екологічного податку до державного бюджету варто встановити на рівні 25 %. Кошти, котрі при цьому надходять до спеціального фонду, слід скеровувати на фінансування/співфінансування загальнодержавних і міжрегіональних екологічних проектів.

На підставі викладеного доходимо таких висновків. Економічне регулювання процесів досягнення екологічної безпеки, зокрема фіскальними засобами реалізації принципу “збруднювач платить”, у державах – членах ЄС

демонструє високу ефективність. Цього було досягнуто завдяки екологізації податкової системи в країнах Євросоюзу, де екологічні податки в середньому становлять близько 6 % загальної суми податкових надходжень. Україна істотно відстає за темпами податкової екологізації, наслідком чого є значний дисбаланс екологічного стану її територій порівняно з ЄС не на користь нашої країни. Подолати цей дисбаланс без посилення екостимулюючих та фіскальних (які уможливили б формування достатніх для розв'язання вітчизняних природоохоронних проблем фінансових ресурсів) податкових інструментів буде складно. Свій відбиток накладає і здійснювана в Україні реформа фінансово-бюджетної децентралізації, за котрої територіальні громади й регіони отримують широкі повноваження в низці сфер, включаючи екологічну безпеку, реалізація яких потребує додаткового фінансування.

Розглянуті нами в цій статті шляхи вдосконалення вітчизняної системи екологічного оподаткування спрямовані на розв'язання низки нагромаджених проблем щодо підвищення ефективності еколого-економічних регуляторів діяльності суб'єктів господарювання. Принаймні автори сподіваються, що висвітлення окреслених питань буде корисним при обговоренні проблем реформування податкової системи України на засадах екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Труш О. О., Андрієнко М. В., Ломовських Г. А. Формування та реалізація Спільної екологічної політики Європейського Союзу в умовах сучасних інтеграційних процесів. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nduv.gov.ua/UJRN/DeDu_2014_1_31.
3. Вамболь В. В., Голованова М. А. Анализ экономических механизмов и инструментов регулирования природоохранной деятельности. *East Journal of Security Studies*. 2017. Vol. 1. P. 265–280. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/EastJournalOfSecurityStudies/28.pdf>.
4. Веклич О. О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 19–20 верес. 2013 р. Львів : Арт-друк. 2013. С. 36–37.
5. Козьменко С. М., Волковець Т. В. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах. *Вісник СумДУ. Сер.: Економіка*. 2012. № 1. С. 11–18.
6. Гаркушенко О. Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине. *Економіка промисловості*. 2013. № 3. С. 37–46.
7. Шевченко І. В. Екологічне оподаткування: зарубіжний досвід і Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 55–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_10.
8. Про розподіл витрат та участь органів державної влади в галузі навколишнього середовища : рекомендація Ради 75/436 / Євратом, ЄСВС, ЄЕС від 03.03.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_979/conv.
9. Environmental tax revenues / Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en.
10. Про загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року "Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети" : рішення Європейського парламенту та Ради від 20.11.2013 № 1386/2013/EU. URL: <https://menr.gov.ua/documents/2002.html>.
11. Єврокомісія оприлюднила пропозиції до "кліматичного" законодавства ЄС / Укрінформ. 2020. 4 берез. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2890033-evrokomisija-opriludnila-propozicii-do-klimaticnogo-zakonodavstva-es.html>.

12. Сценарії переходу до кліматично-нейтральної економіки Німеччини. *ElectroVesti.Net*. 2020. 21 лют. URL: https://elektrovesti.net/69765_stsenarii-perekhodu-do-klimatichno-neytralnoi-ekonomiki-nimechchini.

13. Польща і ще три країни заблокували план кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року. *Європейська правда*. 2019. 21 черв. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/21/7097618/>.

14. Синютка Н. Г., Яструбський М. Я. Фіскальні стимули реалізації державної енергетичної політики та реформування вищої школи. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 214–219.

15. Жук П. В. Проблеми асиметрії та механізм регулювання транскордонної екологічної безпеки. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 18–19 квіт. 2016 р. Львів, 2016. С. 54–59.

References

1. Ukraine, EU. (2015). *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

2. Trush, O. O., Andriienko, M. V., & Lomovskih, H. A. (2011). Formation and implementation of the Common Environmental Policy of the European Union in the context of modern integration processes. *State building*, 1. Retrieved from http://nduv.gov.ua/UJRN/DeDu_2014_1_31 [in Ukrainian].

3. Vambol, V. V., & Holovanova, M. A. (2017). Analysis of economic mechanisms and instruments of regulation of environmental activity. *East Journal of Security Studies*, 1, 265–280. Retrieved from <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/EastJournalOfSecurityStudies/28.pdf> [in Ukrainian].

4. Veklych, O. O. (2013). Environmental taxation as a mechanism to increase the competitiveness of the national economy. *Problems of formation and implementation of competition policy*, 36–37. Lviv: Art-druk [in Ukrainian].

5. Kozmenko, S. M., & Volkovets, T. V. (2012). Features of environmental taxation in foreign countries. *Visnyk of Sumy State University. Economy series*, 1, 11–18 [in Ukrainian].

6. Harkushenko, O. N. (2013). State and prospects of the application of environmental taxes in Ukraine. *Economy of Industry*, 3, 37–46 [in Russian].

7. Shevchenko, I. V. (2014). Environmental taxation: foreign experience and Ukraine. *Strategic Priorities*, 2, 55–60. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_10 [in Ukrainian].

8. Euratom, ECSC, EEC. (1975). *On the allocation of costs and the participation of public authorities in the field of the environment* (Council Recommendation No. 75/436, March 3). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_979/conv [in Ukrainian].

9. Eurostat. (n. d.). *Environmental tax revenues*. Retrieved from [eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en](http://eu-nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en).

10. European Parliament, & Council. (2013). *On the Union's overall program of action for the environment until 2020 "Living well within the limited resources of our planet"* (Decision No. 1386/2013/EU, November 20). Retrieved from <https://menr.gov.ua/documents/2002.html> [in Ukrainian].

11. The European Commission has published proposals for "climate" legislation. (2020, March 4). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2890033-evrokomisia-opri-ludnila-propozicii-do-klimatichnogo-zakonodavstva-es.html> [in Ukrainian].

12. Scenarios for the transition to a climate-neutral economy in Germany. (2020, February 21). *ElectroVesti.Net*. Retrieved from https://elektrovesti.net/69765_stsenarii-perekhodu-do-klimatichno-neytralnoi-ekonomiki-nimechchini [in Ukrainian].

13. Poland and three other countries have blocked the EU's 2050 climate neutrality plan. (2019, June 21). *European truth*. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/21/7097618/> [in Ukrainian].

14. Synyutka, N. G., & Yastrubskyy, M. Ya. (2017). The Fiscal Stimuli for the Implementing Ukraine's Energy Policy and Reforming Higher Education. *Business Inform*, 7, 214–219 [in Ukrainian].

15. Zhuk, P. V. (2016). Problems of asymmetry and the mechanism of regulation of trans-boundary ecological safety. *Socio-economic potential of cross-border cooperation*, 54–59. Lviv [in Ukrainian].